

ТЕОРІЯ ТА ФІЛОСОФІЯ ПРАВА

УДК 342.7

Ірина Андрусяк

Навчально-науковий інститут права та психології
Національного університету «Львівська політехніка»,
кандидат юридичних наук,
асистент кафедри історії держави і права,
Airyna2016@gmail.com

ГЕНДЕРНИЙ АСПЕКТ У ПРОФЕСІЙНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ ТА ГЕНДЕРНА НЕРІВНІСТЬ НА РИНКУ ПРАЦІ

© Андрусяк І., 2018

Досліджено правове забезпечення гендерної рівності в професійній діяльності жінки, на основі статистичних даних проаналізовано склад суддівського корпусу в Україні і відсоткове представництво жінок в судах, акцентовано на гендерному розподілі керівників юридичних осіб та приватних підприємців в Україні. Визначено зміст поняття «скляна стеля» в професійній діяльності жінки.

Ключові слова: економіка; професія; паритетна демократія; кар'єрний ріст; суспільна свідомість; жіночі професії; гендерна дискримінація; тиск стереотипів.

Ірина Андрусяк

ГЕНДЕРНЫЙ АСПЕКТ В ПРОФЕССИОНАЛЬНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ И ГЕНДЕРНОЕ НЕРАВЕНСТВО НА РЫНКЕ ТРУДА

Исследуется правовое обеспечение гендерного равенства в профессиональной деятельности женщины, на основе статистических данных проанализирован состав судейского корпуса в Украине и процентное представительство женщин в судах, акцентируется внимание на гендерный распределение руководителей юридических лиц и частных предпринимателей в Украине. Определено содержание понятия «стеклянный потолок» в профессиональной деятельности женщины.

Ключевые слова: экономика; профессия; паритетное демократия; карьерный рост; общественное сознание; женские профессии; гендерная дискриминация; давление стереотипов.

Iryna Andrusyak

Institute of Jurisprudence and Psychology ,
Lviv Polytechnic National University,
Department of State and Law History
Ph. D.

GENDER PROSPECTS IN PROFESSIONAL ACTIVITY AND GENDER INEQUALITIES in THE LABOR MARKET

The legal support of gender equality in the professional activity of women is analyzed, on the basis of statistical data, the composition of the judiciary corps in Ukraine and the percentage of women in the courts are analyzed, attention is focused on the gender distribution

of heads of legal entities and private entrepreneurs in Ukraine. The content of the concept «glass ceiling» in the professional activity of a woman is determined.

Key words: economy; profession; parity democracy; career growth; public consciousness; women's professions; gender discrimination; pressure stereotypes.

Постановка проблеми. Одним із важливих завдань людства є забезпечення гендерної рівності. XX ст. наочно продемонструвало, що ігнорування жінок призводить до катастроф – це Перша і Друга світові війни – глобальні збройні конфлікти, в яких гинуть мільйони солдатів і масово цивільні мешканці. Згадуючи XX ст., на гадку не приходять жодна жінка-політик цього часу. Сьогодні жодна країна світу не може продемонструвати повного втілення гендерної рівності в буття суспільства. Існує ілюзія, що в Євросоюзі досягнуто повного забезпечення прав людини і гендерну рівність втілено в практику суспільного життя. Однак досвід найближчої країни сусіда, члена ЄС Польщі, наочно демонструє, що механізми легкого і повного втілення гендерної рівності відсутні.

Мета статті – дослідити феномен «скляної стелі» – сучасний термін, який окреслює невидимі перешкоди, на які наштовхується жінка-лідер у професійній діяльності.

Аналіз дослідження проблеми. Питання гендерних відносин у суспільстві розглянуто у працях Агнешки Графф, Антуанетти Фук, Шерил Сенберг, Герти Нагль-Доцекаль, Катерини Левченко, Тетяни Фулей, Лінди Верз та інших науковців.

Виклад основного матеріалу. Довгий час діловий світ належав тільки чоловікам. Але як тільки жінкам дозволили брати участь у суспільному виробництві (Середні віки), ситуація докорінно змінилась. Не бажаючи поступатись жінкам престижною і добре оплачуваною роботою, чоловіки почали сприймати жінок як конкурентів. Будучи задоволеними тим, що було, жінки почали освоювати професії, які раніше належали чоловікам.

Французька психоаналітикиня, керівниця дослідницьких програм в університеті Париж VIII, депутатка Європарламенту Антуанетта Фук (1937–2014), досліджуючи питання рівності між чоловіками і жінками у Франції описала, як важко виходили на економічну арену французькі жінки. «Тривалий час ототожнювана з проституцією праця поза домівкою була заборонена для жінок, але промислова революція XIX століття вимагала робочої сили, внаслідок чого майже половина жінок опанувала якусь професію. Дуже швидко їхні колеги-чоловіки почали сприймати їх як конкуренток. Було прийнято цілу низку «протекціоністських» законів з метою забезпечення незайнятості матерів, але також (і це найголовніша підстава) – для сприяння зайнятості чоловіків. У 1965 р. одружена жінка здобула право займатися професійною діяльністю без згоди чоловіка, а в 1970-го вираз «однакова платня за однакову працю» увійшов у французьке законодавство» [1, с. 109].

Однак і сьогодні, щоб досягти кар'єрного росту, жінці потрібно подолати багато перепон для досягнення бажаного – гідної оплати праці, доступу до керівних посад. Великого розповсюдження отримала гіпотеза «скляної стелі». У змісті цього поняття маємо на увазі невидиму, але реально існуючу перешкоду, на яку наштовхується жінка-лідер, яка намагається досягти вершин успіху. Західна дослідниця Лінда Верз, досліджуючи нерівність на ринку праці та в суспільстві, зазначає – «Незалежно від того, де виявляє себе феномен скляної стелі, на робочому місці чи в політиці, він є відображенням гендерно обумовленої нерівності в соціально-економічній сфері. Після досягнення рівності в освітній сфері, переоцінки суспільної ролі жінок та чоловіків були сподівання на те, що перед жінками відкриється можливість швидкого кар'єрного зростання. Виявилось, однак, що досягти цього важко, особливо на найвищих щаблях службової ієрархії, де завдяки домінуванню керівників чоловічої статі ситуація скляної стелі зберігатиметься ще протягом тривалого часу» [2, с. 61].

Польська дослідниця гендерної проблематики Агнешка Графф у своїй полемічній праці «Світ без жінок» переконливо доводить, що в країні «матері-польки» жінки вилучені з мови, закону, суспільного життя, з цілої сфери суспільної свідомості. Жінка-політик у Польщі проходить складний етап становлення. Ось як влучно А. Графф описує цей складний шлях: «Переконання, що

«чоловічість» – це рішучість, послідовність і відвага, так поширене, так вросло в культуру, що само лізе на язик. Слово «чоловік» стало зручним уявним скороченням, що позначає людську істоту, яка підходить у політики. Це скорочення, як видно з запису дебатів у сеймі, всім зрозуміле і приємне. Спробуймо подумати, кого стосується уявне скорочення «жінка». Отож, виявляється, що «жінка» не є жодним уявним скороченням. Це поняття, якщо з'являється в політичному контексті, одразу вимагає роз'яснення. Тільки чоловік є в політиці «просто», жінка має виправдовуватись за своє перебування у сфері влади. Або інакше: політик має виправдовуватись за жіночність. Тому що, посилаючись на жіночність, посилаємось на інше, чужинне, на відхилення від норми. Все, що я скажу про жінку-політика, буде забарвлене статтю – жіночою. А воно скрегоче, тисне, конфліктує з тим, що своє й очевидне» [3, с. 35].

Щоб подолати «скляну стелю», жінка повинна виконувати набагато більше завдань на роботі, порівняно з чоловіком, доводячи, що вона хороший спеціаліст; жінка частіше за чоловіка виконує роботу, яка не оплачується (залагоджує конфлікти, веде різноманітну звітність). Жінки працюють як наймані працівники нижчої та середньої ланки у багатьох галузях, але нечасто стають першими особами установ та організацій чи бізнесу. У звіті про підсумок результатів статистичного аналізу, проведеного з метою висвітлення гендерного розподілу керівників юридичних осіб та приватних підприємців в Україні, зазначено, що лише в окремих видах діяльності жінки займають керівні посади. «Серед юридичних осіб освіта є єдиною галуззю, очолюваною переважно жінками (71 % жінок-керівників), вона нараховує 44 тис. підприємств та організацій. Окремі види діяльності, де організації очолюють переважно жінки, – це бухгалтерський облік та аудит, туризм, салони краси, концертні зали, профспілки, заклади соціальної допомоги. Якщо говорити про найпоширеніші види діяльності, то жінки-керівники суттєво переважають (становлять понад 60 %) лише в дошкільній і загальній середній освіті та у діяльності профспілок» [4, с. 25]. Далі у звіті зазначено: «Діяльність жінок-керівників та підприємців дійсно частіше пов'язана зі сферами, за які традиційно відповідала жінка у домогосподарстві та громаді: догляд за дітьми, приготування їжі, виробництво одягу (а також роздрібна торгівля продуктами та одягом), догляд за зовнішністю, догляд за оселею та прийняття гостей, дозвілля (мистецтво та відпочинок), облік коштів (радіше українська особливість), допомога та добробут громади (соціальна допомога, профспілки) [3, с. 31]. Ознайомившись із такими статистичними даними, неможливо не погодитись з Гертою Нагль-Доцекаль – професоркою Віденського університету – «вислів «жіночі професії» сигналізує, що передусім питання ставиться не про навик та інтереси окремої особи, яка хоче здобути професійну освіту або знайти роботу, а про її стать. З погляду жінки, це означає: оскільки моєму тілу притаманні жіночі статеві ознаки, то від мене очікують, що при виборі професії я рухатимусь лише в межах певного спектру. І хоч я відповідаю колу вимог багатьох областей діяльності, мене – якщо не юридично, то практично – повністю виключають з них, виключають, бо вони вважаються чоловічими сферами. Якщо ж я намагаюсь зламати ці обмеження, відразу ж вживаються громадські санкції, і мою поведінку називають «нежіночою» [5, с. 22]. Далі дослідниця підкреслює, що «ті, які відстоюють статевий розподіл соціальних ролей, відштовхуються від того, що структуру суспільства можна виправдати, посилаючись на «природу». Вони намагаються створити враження беззаперечного аргументу; тобто коли «статевий лад» виявляється «природним», це вважається безсумнівним. І згідно з яким за «природою жінки» їй слід вибрати ведення домашнього господарства або професії з яскраво вираженим куративним акцентом, наприклад, в області догляду за хворими» [5, с. 22–23].

Шерил Сендберг чимало досягла у побудові своєї кар'єри – сьогодні вона успішна американська бізнеследі, в червні 2012 р. обрана до ради директорів соцмережі Facebook. У своїй книзі «Включайся! Жінки, робота і воля вести за собою» вона вказує на невтішний стан справ в Україні щодо можливостей участі жінок у всіх сферах суспільного життя. «Жорстка правда полягає в тому, що чоловіки досі правлять світом. Тобто коли доходить до ухвалення рішень, які виразно змінюють наш світ, жіночий голос звучить непропорційно тихо. З 195 незалежних держав світу жінки очолюють лише 17. В Україні жінки посідають 11,7 % місць у Верховній Раді. Під час виборів до Конгресу США в листопаді 2014 року жінки вибороли найбільше в історії країни місць – 20 %. Загалом у парламентах світу питома вага жінок становить 22 %, в Європарламенті – близько 35 % . Це аж ніяк не 50 відсотків. Частка жінок у корпораціях ще менша. У Сполучених штатах

жінки обіймають близько 14 % посад виконавчих директорів і 17 % місць у радах директорів. Не менш кволим є і поступ у сфері заробітної плати. В Україні жінки заробляють пересічно на 25 % менше за чоловіків» [6, с. 15–16]. Задля того, щоб відобразити статистичні дані по Україні авторка, разом зі своєю командою, вивчала місцеві властивості й статистику, становище жінок і проблеми в їхньому професійному житті.

Гендерний аналіз складу суддівського корпусу в Україні також підтверджує феномен «скляної стелі». Якщо серед суддів, уперше призначених на посаду у загальні місцеві суди, жінки становлять 52 %, то серед суддів Верховного Суду України лише 18 жінок (18, 95 %), а Вищого адміністративного суду України – 20 жінок (33,90 %), причому серед керівництва цих судів немає жодної жінки. Гендерний паритет зберігається лише у Вищому господарському суді України, проте без врахування керівництва суд. Жінки очолюють лише три з 27 апеляційних судів, а серед керівництва апеляційних судів (перших заступників, заступників, голів палат) частка жінок становить 20 %) [7, с. 41].

Слід розуміти, що зміни такого становища можливі тільки за певних умов, серед них слід зазначити поглиблення науково-дослідницької роботи з вироблення механізмів адаптації міжнародних норм і стандартів забезпечення гендерної рівності до національних особливостей і традицій українського народу з розмежуванням того позитивного і прогресивного, що є в цій сфері, з реакційним, ретроградним, патріархальним; утвердження ідеї гендерної рівності як складової прав людини; запровадження гендерних підходів у викладанні всього спектра юридичних дисциплін, з окремим поглибленим вивченням суті ідеї гендерної рівності, механізмів її запровадження і забезпечення, значення для демократичного і правового розвитку суспільства.

Паритетна взаємодія чоловіків і жінок у всіх сферах суспільного життя дозволить людству вийти на якісно новий рівень розвитку людства. Свого часу американський інвестор, підприємець і філантроп Ворен Бафет визнав те, що одним із факторів його успіху є те, що змагався він у досягненні цілей лише з чоловічою половиною людства. Суспільство, яке створює штучні стереотипні перепони на шляху доступу жінок до ресурсів, ніколи не досягне високого економічного рівня розвитку. Лідерство жінок в економічному житті є важливим фактором сталого розвитку країни.

Визначальна роль правового аспекту гендерної рівності зумовлена роллю та значенням права в регулюванні суспільних відносин. Специфіка цієї ролі полягає в динамічності права порівняно з такими соціальними нормами, як мораль, звичаї, традиції, релігійні норми. Це дає змогу закріпити на законодавчому рівні ті чи інші норми, незалежно від того, що певна частина суспільства може їх і не сприймати. Прикладом слугує законодавче обмеження тривалості робочого часу для жінок і дітей, чи заборона залучати їх до певних видів робіт.

На відміну від регулювання, взаємовідносин між різними віковими групами суспільства, де вікова належність з часом змінюється, статева належність особи залишається незмінною протягом усього життя. Молоді та сильні з плином часу природно ставали старими та немічними, тому були зацікавлені у відповідному соціальному статусі. Як результат, практично всі релігійні, моральні чи етичні системи, вироблені людством протягом його існування, містять у тій чи іншій формі ідею поваги до старших, піклування і турботи про них. Що ж до взаємовідносин статей, то тут ситуація зовсім інша. З огляду на дію різноманітних чинників, створюється ситуація, коли жінки, за визначенням Сімони де Бовуар, це – «друга стать» [8]. Чоловіча частина людства, «перша стать», робить усе для перетворення статевого поділу людства у форму суспільної гендерної дискримінації. Як у випадку з віковим поділом суспільства, на це були спрямовані всі ідеологічні суспільні концепти (релігія, традиції, мораль), з тією лише різницею, що їхні творці, майже винятково чоловіки, сприймали світ з позиції власних інтересів та систем цінностей, видаючи їх за загальнолюдські. Тому ідея гендерної рівності з'явилася як ідея боротьби за права жінок.

Правотворча діяльність України сьогодні активно спрямована на забезпечення рівної участі жінок і чоловіків у прийнятті суспільно важливих рішень, рівний доступ до економічних і людських ресурсів, творення нормативно-правових актів у сфері гендерної рівності, за допомогою яких у чинну юридичну систему запроваджуються правові норми щодо забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків. Забезпечення й утвердження гендерної рівності, будучи показником

успішного розвитку сучасного суспільства, повинно бути одним із пріоритетів у діяльності органів державної влади, політичних партій, громадянського суспільства.

Катерина Левченко – Урядова уповноважена з гендерної політики в Україні – зазначає: «Ми можемо скільки завгодно не згадувати слово «гендер», викреслювати його з законів, та ми нікуди не дінемося від того, що гендерні відносини в суспільстві є: є гендерна дискримінація, є тиск стереотипів. І є гендерна рівність. Усі ці процеси в Україні вже відбуваються, і заперечити їх не можна. Це як сказати, що сонця нема тільки через те, що ми не можемо його помацати» [9].

Висновки. Незважаючи на закріплення на конституційному рівні принципу недискримінації за ознакою статі, прийняття закону про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків, створення відповідних інституційних гарантій у цій сфері, проблема існування ієрархії в професійному житті жінки є, і здебільшого вона окреслюється за статевою приналежністю. Гендерний поділ праці, різниця в оплаті праці, рівні можливості при працевлаштуванні, доступ жінок до керівних посад – це ті проблеми, на які потрібно спрямувати правотворчу діяльність в Україні.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Про рівність статей. Збірник. Пер. з фр. під заг. ред. О. Хоми. Київ: Альтерпрес, 2007. 484 с.
2. Гендер і державна політика. Пер. з англ.; Упоряд. П. Ренкін. К.: Вид-во Соломії Павличко «Основи», 2004. 394 с.
3. Графф, Агнешка. Світ без жінок: стаття у польському громадському житті. Пер. з польськ. К. Зварич. Львів: Ахілл. 2005. 234 с.
4. Жінки та чоловіки на керівних посадах в Україні. Статистичний аналіз відкритих даних ЄДРПОУ. Вересень 2017 р. URL: <http://socialdata.org.ua/edrpou-gender/>.
5. Нагль-Доцекаль Герта. Філософія фемінізму: підсумки, проблеми, перспективи. Львів: Ахілл, 2011. 276 с.
6. Шерил Сендберг. Включайся! Жінки, робота і воля вести за собою. За участі Нел Сковел; пер. з англ. Вікторії Наріжної. К.: Критика, 2015. 280 с.
7. Фулей Т. І. Основи гендерної рівності: навчально-методичний посібник для суддів. Київ: ТЮТЮКІН, 2010. 240 с.
8. Бовуар Сімона де. Друга стаття. В 2 т. Т. 1. Київ: Основи, 1994. 390 с.
9. Ірина Вертосу: «Не любите гендер?» Просто не вмієте його готувати!»: рецепт Від Катерини Левченко. Центр інформації про права людини. URL: https://humanrights.org.ua/material/rozmova_pro_ce_abo_10_faktiv_pro_jendernu_politiku_v_ukrajini.

REFERENCES

1. *Pro rivnist statei* [On the equality of articles] Zbirnyk. Per. z fr. pid zah. red. O. Khomy. Kyiv: Alterpres, 2007. 484 p.
2. *Hender i derzhavna polityka* [Gender and public policy] Per. Z anhl.; Uporiad. P. Renkin. K.: Vyd-vo Solomii Pavlychko «Osnovy», 2004. 394 p.
3. Graff, Agnieszka. *Svit bez zhinok: stat u polskomu hromadskomu zhytti* [The world without women: Becoming a Polish citizen] Per. z polsk. K. Zvarych. Lviv: Akhill. 2005. 234 p.
4. *Zhinky ta choloviky na kerivnykh posadakh v Ukraini*. [Women and men in leading positions in Ukraine] Statystychnyi analiz vidkrytykh danykh YeDRPOU. Veresen 2017 r. URL: <http://socialdata.org.ua/edrpou-gender/>.
5. Nagl-Dotsekal Herta. *Filosofia feminizmu: pidsumky, problemy, perspektyvy*. [The philosophy of feminism: outcomes, problems, perspectives] Lviv: Akhill, 2011. 276 p.
6. Sheryl Sendberg. *Vkliuchaisia! Zhinky, robota i volia vesty za soboiu*. [Turn on! Women, work and will to lead] Za uchasty Nel Skovel; per. z anhl. Viktorii Narizhnoi. K.: Krytyka, 2015. 280 p.
7. Fulei T. I. *Osnovy gendernoї rivnosti: navchalno-metodychni posibnyk dlia suddiv*. [Fundamentals of Gender Equality: A Manual for Judges] Kyiv: TIuTIuKIN, 2010. 240 p.
8. Bovuar Simona de. *Druha stat*. [The second sex] V 2 t. T. 1. Kyiv: Osnovy, 1994. 390 p.
9. Iryna Vertosu: «*Ne liubyte gender?*» *Prosto ne vmiiete yoho hotuvaty!*»: *retsept Vid Kateryny Levchenko*. ["Do not like gender?" You just can not cook it!": A recipe from Kateryna Levchenko.] Tsentr informatsii pro prava liudyny. URL: https://humanrights.org.ua/material/rozmova_pro_ce_abo_10_faktiv_pro_jendernu_politiku_v_ukrajini.

Дата надходження: 13.06.2018 р.